

2017-07-14

Tirstedstenen – Ingvarssten och „en endelig tydning“ ?

Av Bertil Daggfeldt

Abstract

The Danish Tirsted runestone (DR 216) from Lolland can be seen in the National Museum in Copenhagen. The long inscription is not entirely interpreted. The author has found a sequence of runes forming the males given name *Ingvar*. That name is the given name belonging to a wellknown Swedish sea-warrior in the last decades of the Viking Age, *Ingvar the widely travelled*. His existence is fully supported by numerous runic inscriptions. This inscription, runes and context, permits a convincing identification. That opens for a further and thorough interpretation, which is submitted. The content of this inscription may be most useful since an historical event of chronological interest is linked to it.

Bertil Daggfeldt
Götgatan 32, SE-11826 Stockholm
bertil.daggfeldt@telia.com

Denna mäktiga danska runsten, DK nr.: Syd 4 (DR 216), med skålgropar, är tidigast nämnd 1627 då den undersöktes och ritades av. Den stod då i kyrkogårdsmuren vid kyrkan i Tirsted på Lolland. Sedan 1856 förvaras den i Nationalmuseet i Köpenhamn.

Den är intressant bl.a. för att inskriften innehåller ett av endast tre belägg för *Svitjod*, **suǫþiaupu** dat. , nu 'Sverige', och för att ordet *vikingr* m., som även det bara belagts i tre nordiska inskrifter varav en i Danmark , ingår i texten.

Av Danmarks Runeindskrifter framgår att „*Tirsted-stenen hører – trods sin særdeles kraftigt huggede og velbevarede indskrift – til de vanskeligst tolkelige, og en endelig tydning er endnu ikke givet*“ (DR Text, 263).

Translitterering (Samnordisk runtextdatabas):

§A **osraþr auk hiltu(-)R ¶ raisþu stain þansi ¶ aft froþa fronti sin ¶ sin ian han uas þo foink ¶ uaiRa**

§B **ian han uarþ taupr o suo¶þiaupu auk uas furs ¶ i frikis iopi þo aliR uikikaR**

Translitterering (Runedatabasen Danske Runeindskrifter):

Side A *asraþr auk hiltu(-)-R | raisþu stain þansi | aft fraþa franti sin | sin
ian han uas þa fajnk | uaiRa*

Side B *ian han uarþ tauþr a suaþþiaupu auk uas furs | i frikis iaþi þa aliR uiki-
kaR*

Översättning till danska (Runedatabasen Danske Runeindskrifter):

Asråd og Hildung (ell. Hildvig/Hildulf) rejste denne sten efter Frede, deres frænde, men han var da mændenes skræk (?), og han fandt døden i Svitjod (*Sverige) og var først (?) i Friggis (?) skare(?) derefter(?) alle *vikinger.

Översättning till engelska (Runedatabasen Danske Runeindskrifter):

Ástráðr and Hildungr/Hildvigr/Hildulfr raised this stone in memory of Fraði/Freði, their kinsman. And he was then the terror(?) of men. And he died in Sweden and was the first(?) in(?) Friggir's(?) retinue(?) and then: all vikings.

Transskription (Runedatabasen Danske Runeindskrifter):

Āsrāðr ok Hildu[ng]R/Hildv[ig]R/Hildu[lf]R ræisþu stæin þanssi æft Frāða/Fræða, frænda sinn sinn, en hann vas þā fækn(?) vera, en hann varð dauðr ā Svīþiūðu ok vas fyrs[t] (?) ī(?) Friggis(?) liði(?) þā alliR vīkingaR.

Alternativ tolkning

De sista runföljderna på sidan A har som framgår vållat problem. En starkt bidragande orsak är avsaknaden av ordskillnadstecken och inplaceringen av **uaiRa** på en ny rad. Man har förgäves sökt betydelsen av runföljden **þofoinkuaiRa**.

Jag föreslår läsningen **þofo** följt av mansnamnet **inkuaiRa** gen. Tio säkra svenska belägg av de 31, som innehåller *Ingvar den vittfarnes* namn, inleds med runorna **inkua**.

inkuaiRa belastas av den andra runan för **i**. Samma vokalinskott finns t.ex. i mansnamnet **oulaibr**, *Olaf*, i inskriften på stenen *IM MM 106§* i Ballaugh, Isle of Man.

I den *Anglo-Saxiska krönikan, version F*, som är en avskrift från c:a 1100, förekommer namnet *Ingwair*, son till *Ragnar Lodbrok*, som tillsammans med *Ubba* år 870 e.Kr. uppges ha slagit ihjäl kung *Emund* i East Anglia (Garmonsway 1953). Det andra **i**-et i mansnamnet **inkuaiR** kan således beläggas på de brittiska öarna under aktuell tid.

För **R** i namnet i stället för palatalt **r** finns ett svenskt belägg i **inguaR** (U287), ristat av en runristare som kallar sig *Öpir* (Peterson 2007: 121).

I danska runinskrifter finns mansnamnet *Ingwarr* enligt denna undersökning endast på *Tirstedstenen*. Där är namnet ristat med **a**-genitiv i likhet med många andra tvåledade mansnamn i Nordiskt Runnamnslexikon, dock ej i sju svenska genitivbelägg som alla har **s**-genitiv, **inkuars**.

Västergötlands folkhäl, del 4, Formläran, meddelar beträffande **a**-genitivmarkörer att de har använts då namnet slutat på konsonant. I synnerhet maskulina namn

”av mindre folklig karaktär” får **-a**. *Ragnar Lodbrok* och *Harald Hårfagre* t.ex. hade söner som hette *Ingwair* resp. *Yngvarr*. Företeelsen **a**-genitiv finns fortfarande som relik. Den har hög ålder (Götlind & Landtmanson 1950:41 ff) , (Josefsson 2009:187-235).

Moltke menar i en bildtext att *Tirstedstenens* inskrift är utförd av *en dygtig stenhugger, men en mand der næppe har forstået ret meget af, hvad han ristede, og som derfor har kludret fælt* (Moltke 1976: 243). Han syftar då sannolikt bl.a. på dubbelristningen av **sin** och otillfredsställande kasus i **fronti** där man väntat sig ***fronta**. Det senare har som en möjlig förklaring att bistaven till den väntade avslutande **a**-runan på *Tirstedstenen* är bortglömd (Beier 2016:25, handledare Williams).

Moltke underförstår, av formuleringen att döma, att författaren av inskriften inte har huggit den. Författaren var kanske en ambulerande mästare som, för tids vinnande, lämnade en förlaga till ortens stenhuggare att arbeta efter vad gäller runorna. Även runstenens enkla men på danska runstenar sällsynta ornamentik, med trikvetrar i runbandets ändar, härrör sannolikt från en resande mästars repertoar. Moltke påpekar likheten mellan *Jellingestenen*, DR 42, och *Tirstedstenen*, DR 216, i detta avseende. Symbolen har bl.a. använts på keltiska kors och anses på kristna runstenar ofta beteckna *Treenigheten* (KLM del 18, Triquetra, sp. 634 ff.).

Att **pofo** eller **pafa** uttrycker nära relation till *Ingvar*, släkt,vän, befattningshavare, ligger nära till hands. Förmodligen är den av positiv karaktär. Minnesmärken och eftermälen är oftast det. Anglosaxiskan innehåller ordet *ge-pafa* m. [gepafian att samtycka] bl.a. supporter, hjälpare (Bosworth & Toller 1954:453). Men i Supplementet 1966:433 finns även *ge-pofta* som beträffande likar betyder *stallbroder, kompanjon, kollega eller bundsförvant*. Om personen är underordnad är betydelsen *anhängare, supporter eller följeslagare*. Appellativet är enligt Falk & Torp 1903-06, I:368 *toft, roddarbänk. Popti*, fvn. är en ”person der har plads paa samme rodbænk” = ags. *gepofta* ”kamerat”. ’Kamrat’ är ju bildat på likartat sätt. Gesäller delade rum, *camera* lat., ’kammare’. Roddare delade bänk,säte eller *toft*. Ordet kan ha givit upphov till de i Danmark och Sverige vanligt förekommande personnamnen *tofi, tofa* (Lind : sp.1035). Runstenen DR82 på norra Jylland har rests efter två **skibara** av vilka en kallats **tuf(a)**.

I Jämtland hör man fortfarande /f/ för /p/ framför /t/ i t.ex. ’klippt’ som heter *klöft* (t.ex.håret). Företeelsen, tonlösa klusiler, har gamla anor och beskrivs av Nooren (1904:§265).

Inskriftens **han uas pofo inkuaiRa** skall då läsas *han var Ingvars kamrat*.

På sidan B möter man det latiniserade personnamnet **frikis**, gen. (?). Han finns, som belegg från *Tirstedstenen* i Nordiskt runnamnslexikon bland 13 möjliga belegg för fsv. *Fröger*. Bland dem finns **i lipi frekis** gen. (U611)(?) (Peterson 2007: 70). Då även U698 har **i lipi [frai...]** bör det vara rimligt att utgå från att han är den *Fröger* som likt *Ingvar* är belagd som ledare av ’svenska’ sjötåg. Deras förekomst i samma runinskrift på *Tirstedstenen* kan inte tillskrivas slumpen. Inskriftens innehåll även i övrigt, som ger mening åt de tidigare otolkade runföljderna, har högt bevisvärde. Texten visar att ristaren, författaren, varit förtrogen med ’svenska’ förhållanden och umgåtts på välinformerad nivå. *Tirsted-stenens* inskrift innehåller det

dåtida namnet på sveaväldet i Mälardalen, *Svitjod*. Det är en av de tidigaste bevarade ristningar i vilka detta namn nämns.

Sven B F Jansson skriver om Frögers sjötåg bl.a.: ”Detta företag omtalas på den danska Tirstedsstenen, som visar det för Ingvarsstenarna karakteristiska bruket av ås-runan som tecken för *o* och onasalerat *a* (*æ*). I en fotnot 18 till detta stycke meddelas att Bugge och von Friesen båda inräknar Tirstedsstenen bland Frögerstenarna men att inskriften ändå är ett mycket osäkert vittnesbörd om Frögertåget. Som skäl anges att avsnittet som rör **frikis** är mycket svårläst och svårtolkat och att allt tyder på, att ristningen är avsevärt äldre än de svenska Frögerstenarna (Jansson 1981:151). Graden av läsbarhet av namnet **frikis** åskådliggörs i en detaljbild nr 517 i DR Atlas s.197. Avsiktlig arkaisering förekommer även i runinskrifter.

Vad betyder **iopi** ?

Rundatabasen „ Danske Runeinskrifter“ prövar i transkription och översättningar *liði(?)*, *skare(?)* och *retinue (?)* för svårförstådda **iopi**. Men under ordet **jute** i ”Svensk etymologisk ordbok” (Hellquist 1993, 425) finner man folknamnet fsv. *iūte*, da. *gyde*, isl. *jótar* pl., *jutar*, och *ýtar*, män, ags. *ýte*, *éotas*, latiniserat *iuti*. Det är således endast i det danska språket som man stavar ordet med *d*. Man får utgå ifrån att den mäktiga och svårtransportabla stenen med skålgropar är ristad på den danska ön Lolland och att ristaren, författaren eller hans handgångna lokala män har försökt återge en hörbar dental frikativ.

Hellquist har argumenterat för att *jótr* i sagans ”Fornjótr” har en äldre betydelse ’man’, ’varelse’ (Hellquist 1902, 134-140). *Ýtar*, m. pl. isl. betyder tidigast *sjömän*, *sjöfarare* (?) för att senare användas poetiskt för att beteckna ’män’ (Cleasby & Vigfusson 1874, 728). *Bland Frögers män* vore därför ingen orimlig tolkning.

Jag avstår från att spekulera i inskriftens författares språkliga bakgrund men påminner om de täta kontakterna och släktbanden mellan Danmark och Danelagen. Att ristaren inte varit bofast på Lolland är dock uppenbart. Flera författare har enligt DR funnit spår av svensk kolonisation på Lolland och svenskt inflytande i inskriften. Man kan inte heller utesluta att språket avsiktligt är arkaiserat. Denna tanke har bl.a. framförts av Brate 1901 och 1902 (DR Text 261-62). Redan valet av sten, en kultsten med skålgropar från bronsåldern, talar för att man velat ge minnesmärket en ålderdomlig prägel.

Översättning till danska

Asråd og Hildung (ell. Hildvig/Hildulf) rejste denne sten efter Frøde, deres frænde og han var Ingvars kammerat og han døde i Svitjod (*Sverige) og var den første blandt Frøgers mænd af alle *vikinger.

Översättning till svenska

Asråd och Hildung (el. Hildvig/Hildulf) reste denna sten efter Frode, deras frände och han var Ingvars kamrat

och han dog i Svitjod (*Sverige) och var den främste bland Frögers män av alla vikingar.

Översättning till engelska

Asrad och Hildung (or Hildvig/Hildulf) raised this stone in memory of Froda, their kinsman and he was Ingvar's comrade and he died in Sweden and was the foremost amongst Friggir's men of all vikings.

Slutsatser och datering

Frode eller *Frede* var släkt med dem som reste stenen efter honom. *Frände* i inskriften möjliggör 'anförvant genom giftermål'.

I Bjäresjö socken vid Bergsjöholm, nära Ystad, står runstenen, DR 289. Inskriften vittnar om att en *Frode* har rest stenen efter sin måg *Olaf, dræng harþa gopan*. *Måg* kan här betyda 'svärson /svåger'. Stenen i Tirsted skulle kunna vara reciprok och senare i förhållande till denna sten. Detta stöds av det ovanliga namnet *Fraði/Frode*, det geografiska läget, i Danmark men på den Skandinaviska halvön, och ordvalet som möjliggör släktskap. Namnen *Olaf* och *Frode* förekommer båda i den härskande samhällsklassen liksom *Ingvar*. Bjäresjöstenens datering är densamma som anges för Tirstedstenen, 970-1020, och den uppges tillhöra stilgruppen RAK, 'rak stil', som täcker perioden 980-1015. Tirstedstenens ornamentik med två flätade trikvetraknutar i slingans ändar avviker dock från definitionen av denna stil men anges i Samnordisk runtextdatabas tillhöra RAK.

Frode var sannolikt 'svensk'. Om man är *Ingvars* kamrat, tjänar *Fröger* och dör i 'Sverige' så är det mycket som talar för det. Samtidigt är det inte ovanligt att man inom just det högre samhällsskiktet ingick äktenskap över gränserna. Det var snarare regel för de allra högsta. Var *Frode* bodde vet vi inte. Att *Olofs* sten restes i dennes hemort vore naturligt. För släkten på Lolland hade det av praktiska skäl varit svårare att resa *Frodes* sten i t.ex. nuvarande Småland.

Det är sannolikt att *Frodes* sten i Tirsted restes under eller efter *Ingvarståget*. *Frode* deltog av allt att döma inte i det olycksdrabbade härnadståget utan övergick dessförinnan i *Frögers* tjänst. Denne var, av runinskrifterna att döma, hövding för kungens rod. Man kunde inte blottställa riket på sjöstridskrafter under *Ingvars* härnadståg.

Tre runstenar (Gs13, U611, U698) vittnar om sjötåg under *Frögers* ledning. Två av inskrifterna utpekar Tavastland i Finland och Livland som mål. Runstenen Gs11 i Järvsta i Gästrikland är rest nära Gs13 och ristad av samme man, Åsmund. Inskriften innehåller **dasataimunt**, 'då satt Emund', varför den och Gs13 kan dateras till 1050-1060 (Daggfeldt 2011:15-18). *Ingvars* expedition brukar dateras till 1036-41(?).

Den officiella danska dateringen av Tirstedinskriften är 970-1020. Den uppges vara *Nogenlunde Sikker* (Runedatabasen). Under den perioden var av naturliga skäl varken *Ingvar* eller *Fröger* verksamma. När stenen i Tirsted ristades var, av texten att döma, båda dessa män erfarna och ryktbara, kanske t.o.m. döda. Dateringen bör därför snarare vara betydligt senare, kanske 1040-1060. Vad beträffar den stilhistoriska dateringsmodellen visar Tirstedstenen att en avsevärt senare ristare kunnat

tillämpa en ålderdomlig layout. Med ristare avser jag här den man som formulerade inskriften och bestämde layouten.

Danska forskare har, med undantag för Carl Christian Rafn 1856, inte hänfört latiniseringen **frikis** i inskriften till beläggen för den svenske sjökrigaren Fröger (DR Text, 261). Den norske språkforskaren Sophus Bugge och svenske Otto von Friesen har däremot gjort det och historikern Oscar Montelius skriver: ”Märkvärdigt nog nämnes Fröger även på en dansk runsten, Tirsted-stenen på Lolland” (Montelius 1914, 94). Det finns emellertid indikationer på en ’svensk’ bosättning på Lolland under del av vikingatid. Inskriften på närbelägna *Sædinge-stenen*, DK 217, som även den anses svårtolkad, är en viktig sådan (DR Text 265f.).

Möjligheten att läsa namnet *Ingvar* i inskriften har inte behandlats i DR Text eller i där anförd bibliografi. I stället har runföljden styckats till två konstruerade ord, ***foink** och ***uaria**, med angiven betydelse ’männens skräck’. Redan från betydelsens synpunkt syns denna tolkning mindre sannolik. Tolkningen av **iopi**, ’lið’, är en gissning som dock signalerar ’sjökrig’. Den tolkning som nu föreslås beaktar de ristade runorna och underbyggs av inskriftens innehåll. Förekomsten av namnen på svearnas kända ledare av vikingatidens sjöstyrkor, *Ingvar* och *Fröger*, i samma inskrift som hyllar sjökrigaren *Frodes* minne, visar att man nu kan vara nära „en endelig tydning“.

Summary

The mighty Danish Tirsted runestone (DR 216) from Lolland is exhibited at the National Museum in Copenhagen. The long runic inscription has still not been satisfactorily interpreted.

The rune-carver did not separate the words which has led interpreters astray. The authors of *Danske Runeindskrifter* declare that the Tirsted runestone belongs to the most difficult inscriptions to be interpreted (DR Text 263).

However the transliteration of side A permits the reading **inkuaiRa** instead of the unintelligible *foink uaiRa*. This given males name is wellknown in the Swedish rune-stone corpus. ’Ingvar the widely travelled’ went eastward in command of a numerous fleet on the Russian rivers to the Caspian Sea (?). The expedition was probably carried out between 1036-1041 (?). No one is said to have returned.

Before the name *Ingvar* remains the word **pofo**, an old word for ‘comrade’; one who is sitting on the same rowing-bench. With time the original meaning became broader like the synonyme ‘comrade’.

On side B the difficult word is **iopi**. The context leads to look for e.g., ’lot’, ’troop’ or ’retinue’ which has been proposed by others. A phonetically close Swedish word is *jute*. That is an old folkname for the Danes. Hellquist additionally gives an older meaning *män*, sw., *men*, eng.. He refers to the name *Fornjótr* and to *Hávamal*. In Iceland *ýtar* are ‘men’ (Hellquist 1902:134-40; Hellquist 1993, 425). *Men* would be the simplest and most fitting word. Translated into English these runes would mean *amongst Fröger’s men*.

So the complete interpretation will be: Asrad and Hildung (or Hildvig/Hildulf) raised this stone in memory of Froda, their kinsman, and he was Ingvar’s comrade and he died in Sweden and was the foremost amongst Friggir’s men of all vikings.

Förkortningar:

ags.	anglo-saxiska
bl.a.	bland annat
da.	Danska
DR	Danmarks Runeindskrifter
e.g.	exempli gratia
el.	eller (sv.)
ell.	eller (da.)
eng.	engelska
f.	femininum
f.	följande sida
ff.	följande sidor
fsv.	fornsvenska
gen.	genitiv.
isl.	Isländska
KLNM	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
lat.	latin
m.	maskulinum
pl.	pluralis
RAK	rak stil
sp.	spalt
SRI	Sveriges runinskrifter
sv.	svenska
sw.	swedish
t.ex.	till exempel
t.o.m.	till och med

Bibliografi

- Alexander Jóhannesson. 1956. *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern. Daggfeldt, Bertil. 2011. ”Bruse förde **lanklans** : ett tolkningsförslag.” *Varia 2011*, Nr 1, s. 3-23, *Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets tidskrift*.
- Beier, Phil. 2016. Prepositionsbruk I vikingatida runinskrifter. *Magisteruppsats Uppsala Universitet Vt 2016*.
- Bosworth and Toller, 1898. *An Anglo-Saxon Dictionary*. Oxford.
- Cleasby, Rihard & Vigfusson, Gudbrand. 1874. *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford.
- DR+nr=nummer i Jacobsen, Lis & Moltke, Erik. 1941-42. *Danmarks runeindskrifter*. Vols. 1-3. København.
- DR Text, Vol. 1 av *Danmarks runeindskrifter*.
- Garmonsway, George Norman. Översättning och förord. 1953. The Anglo-Saxon chronicle. *Everyman's library*. 624. London.
- Gs+nr= nummer i Jansson, Sven B.F. 1981. *Gästriklands runinskrifter*. SRI band

- 15:1. Uppsala.
- Götlind, Johan & Landtmanson, Samuel. 1950. Västergötlands folkmål, del 4, Form-
läran. *Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur*.
Nr 6:5. Uppsala.
- Hellquist, Elof. 1902. ”Om Fornjótr”. *Arkiv för nordisk filologi*. 19. Bandet. Ny
följd
Femtonde bandet, häfte 2: 134-40. Lund.
- Hellquist, Elof. 1993. *Svensk etymologisk ordbok* 3. uppl.. Malmö.
- Jacobsen, Lis & Moltke, Erik. 1941-42. *Danmarks Runeindskrifter*. København.
- Jansson, Sven B. F., 1981. *Gästriklands runinskrifter*. SRI band 15:1. Uppsala.
- Josefsson, Gunlög. 2009. Sydvästsvensk a-genitiv – en levande relik? *Arkiv för nordisk filologi* 124 :187-235.
- Källström, Magnus. 2013. Vikingatida och medeltida skrifttraditioner : Några
iakttagelser med utgångspunkt i det svenska runmaterialet. *Futhark 4. Inter-
national Journal of Runic Studies*. Ed. Knirk James & Williams Henrik.
- Köbler, Gerhard. 1989. *Gotisches Wörterbuch*. Leiden.
- Larsson, Mats G. 2002. ”Runstenarna vid Strängnäs domkyrka, Ingvar den vittfarne
och en sörmländsk storgård”. *Fornvännen* 97:2, s.[87]-96.
- Lerche Nielsen, Michael. 1993. *Svensk og norsk inflydelse i vikingetidens danske
runeindskrifter*. A-speciale under magisterkonferensstudiet i nordisk filologi,
Københavns Universitet 1988-ordningen. Duplikat.
- Lind, Erik Henrik. 1905-1915. *Norsk-Isländska Dopnamn och fingerade namn*.
Uppsala.
- Moltke, Erik. 1976. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- Montelius, Oscar. 1914. ”Svenska runstenar om färder österut: ett bidrag till viking-
ati-
dens historia”. *Fornvännen* 9, 81-124.
- Noreen, Adolf. 1904. *Altschwedische Grammatik: mit Einschluss des Altgutnischen*.
Halle.
- Petersson, Lena. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*. 5. rev. utgåvan. Uppsala.
- Pokorny, Julius. 1994. *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, 1. Band.
Tübingen und Basel.
- U+nr i Wessén, Elias och Jansson, Sven B. F. 1940-58. *Upplands runinskrifter*, SRI
band 6-9. Uppsala.
- Wessén, Elias. 1965. *Svensk språkhistoria*. Stockholm.
- Databaser
Runedatabasen Danske Runeindskrifter. <http://runer.ku.dk/>
Samnordisk runtextdatabas. <<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>